

ЗНАТЕ ЛИ ДА ЈЕ БЛАГО ДОБРО ПРОЖИВЉЕН ЖИВОТ...

Док је још увек трајала бура „пробне револуције“ у Русији; док су снегом биле оковане забачене области између Балтика и Црног мора; док су ирваси и плавооки хаскији вукли санке господе са шубарама и бундама; док су у једноставним сеоским механама једну за другом испијали вотке смежурани и нејаки сељаци попут оних из Чеховљевих прича; док су у кућама на пространим имањима у Пољској пуцкетале огромне изрезбарене керамичке пећи чије су цеви биле развучене по собама; док су за вечерњи чај униформисане служавке у аристократске салоне на сребрним послужавницима уносиле самоваре које су сваког јутра гланцале; док су лепе и образоване кћери аристократа у својим набраним сукњама изводиле полку у пратњи клавира; године 1905, у литванско-турској породици Бајрашевски која је вековима живела на овој земљи у великој и велелепној кући, родило се превремено једно дете као шесто по реду.

Минск, Петроград, Москва, Кијев и Варшава су били нервозни. Иако је ослабио утицај пробне револуције, трајала је у потаји...

Превремено рођено шесто дете била је девојчица. Назвали су је Фатма. У једној прилично напредној фази њеног живота за који је мислила да неће бити дуг, дуго путовање звано живот сажела је речима: „Свако има своју причу која почиње рођењем, а затим траје, траје...“ Њена прича је трајала веома дуго.

Отац Бајрашевски, писар у Волковиску недалеко од Минска, престонице Краљевине Литваније, био је имућан човек. Био је ведар, привржен својој деци коју је много волео и за коју је желео да буду срећни. Фатма је провела веома срећно детињство са својих петоро браће и сестара.

Фатму је током дугог живота при свакој прекретници обузимао страх, али осврнувши се за собом пред крај своје дуге приче, схватила је да се узалуд плашила. Живела је срећно.

Како је само лепо протекло њено детињство на имању одмах изван Волковиска. У дворишту огромно дрвеће, љуљашке, на пространом терену мали природни базени, разне животиње... Пошто су литвански Турци муслимани, нису јели свиње. Због тога су на имању гајили гуске. Фатма је док је још била врло мала и неспретно ходала и пре него што је заволела коње, трчала за гускама; имала је косу жуту као кљун гусака и увек су је облачили у бело. На препуном имању на коме су живели срећни људи, готово сваки дан би заклали једну гуску, правили паштету од џигерице, док би у теглама чували благу и укусну маст коју су користили у јелима. Кокошке, патке, мачке, пси и муве чинили су ово велико имање делом природе.

Отац Бајрашевски и његови синови су били заинтересовани за коње. Њихови коњи, од којих се за неке чуло све до Минска, хваљени су због своје лепоте, а они су их гајили у ергели, чинило се и превеликој за њихово имање...

Када је Фатма порасла довољно да одустане од трчања за гускама, молила је свог старијег брата:

- Брате мој, молим те да и ја јашем.
- Још увек си мала, Фатма, још мало да порастеш.
- Колико још да порастем?
- Да порастеш мени доведе...

Усправила се, а згодни брат, у кожним чизмама које су досезале до колена његових дугих ногу, зграбио је Фатму једном руком и ставио у седло, те стао да галопира пољима Волковиска. Свежи ветар прелазио је преко Фатминог лица. Била је сувише мала да би знала да је узбуђење које осећа, заправо срећа.

Фатма је порасла у високу и лепу девојку; прерасла је чак и свог старијег брата.

- Коначно сам порасла брате – рекла је једног дана.
- Да видим?

Стала је раме уз раме са братом, згодни брат је видео да је Фатма заиста порасла, а деловала је и снажно. Извео је једног коња из штале. Фатми нису дозвољавали да јој се сувише приближава кад је била мала. Она је била најмлађа у тој кући, а и рођена превремено, па су се сви плашили да ће јој се нешто десити. Милујући сапи кулаша коме је из уста излазила пара, њен старији брат је рекао:

– Ово нека буде твој коњ. Сваке вечери иди код њега, милуј га, причај му, дај му шећер. Воли га, нека ти буде пријатељ.

Фатма је много волела свог коња. Волела је све животиње колико и свог коња. У различитим периодима свог дугог живота увек је гајила неку животињу. Много је волела и људе, увек је желела да буде међу њима, и била је.

Волковиск је у оно време био пољски град, а затим је постао литвански, под влашћу Русије. Због тога је било природно говорити руски, штавише у школама, на улици и на пијаци говорили су се и пољски и руски. У кући породице Бајрашевски говорило се на пољском. Фатма је са својим родитељима, радницима на имању, својом старијом браћом и сестрама причала на пољском; у граду је понекад говорила руски, понекад пољски, још увек не знајући да иде према једном многојезичном животу.

Било је много Немаца у Волковиску, а међу њиховим првим комшијама била је једна имућна немачка породица са много деце. Фатма је била пријатељ са њиховом децом. Били су помало неотесани људи, тако су и говорили, али пријатељи из детињства су драгоцени, па Фатма није чак ни примећивала њихову неотесаност. Не само неотесаност својих комшија, није примећивала ни да се с њима веома добро споразумевала на немачком.

Иако писар отац Бајрашевски није спадао у аристократе, био је поштован човек и имао је пријатеље аристократе који су придавали велику важност образовању своје деце. Аристократе нису слале децу у народне школе, за основно образовање су узимале пробране гувернанте, а када би им деца напунила девет година, слале би их на колеџ. И отац Бајрашевски је унајмио гувернанту да подучава његове четири кћери

како би свака постала грациозна госпођица. Фатма је, пре него што је почела да учи француски од удовице руског капетана, течно говорила пољски, руски и немачки, а када је научила да чита, порастао је и број књига које је прочитала на тим језицима. Са елегантном гувернантом је почела да учи француски, а њој није било потребно много труда да га научи.

Када је напунила девет година кренула је на колеџ. На колеџу се њен руски доста побољшао. Могла је да чита руску књижевност, а прилично лепо је и писала. Пољаци су били католици. У њиховим школама латински је био основни предмет. Фатма је, хтела то или не, научила и латински. И сама се изненадила када је једног дана пред завршетак колеџа пребројала језике које је могла да говори и на којима је знала да чита и пише: пољски, руски, немачки, француски, латински... Осим тога, чинило се да није било потребе да уложи много труда да их научи.

Њена елегантна гувернанта није сестре подучила само француском, већ и лепој дикцији, да буду лепе, грациозне и добре у салонским плесовима. Фатма је веома волела да плеше, још док је била мала, док су јој кавалери били само браћа и док се вртела у њиховом наручју осећала је задовољство и још више је волела живот. Још увек није знала да ће након много година у републиканској Анкари бити награђена за плес.

Фатма није знала шта ће све доживети, а и да јој је неко рекао какве ће јој се све невероватне ствари догодити у животу, не би поверовала. Зар је нешто необично уопште могло да се деси у мирном и лепом градићу какав је био Волковиск? Живот је текао у сопственом ритуалу и спором ритму, људи су се венчавали и стварали породице, старили и умирали. То је било све.

Управо тада „пробна револуција“ постала је једноставно „револуција“. Октобарска револуција, 1917. година. Цар је убијен. Уплашена аристократија је сазнала за човека који се звао Лењин. Али, чини се да тај велики историјски догађај који је изменио судбину људи са тог простора, није много утицао на породицу Бајрашевски. Отац писар је још увек радио. Још су керамичке пећи пуцкетајући гореле, гуске са имања красиле вечерњу трпезу, плесало се у салонима високих таваница неколико пута недељно, и даље се коњ оглашавао видевши Фатму, самовари су клапарали сваког предвечерја, а fine порцеланске шоље пуниле су се мирисним чајем.

Међутим, једног дана су чули да су Немци започели Први светски рат. Чини се да испрва нису превише бринули мислећи да ће проћи без много утицаја на њих. Али, то је била прва прекретница њене дуге приче. Најпре су њихове немачке комшије отишле, напустиле спокој града. Мушкарце су позивали на фронт. За породицу Бајрашевски почело је страшно ишчекивање. Фатмина старија браћа су отишла у рат. Камење се померило с места. Породица је почела да се раздваја. Породица се плашила. Пре рата су се удале три старије Фатмине сестре. Две сестре су се удале за азерске Турке, а једна за Чеченца. Породица Бајрашевски, која је вековима живела на земљи близу Балтика, односно Фатма је са својом мајком и оцем Бајрашевским побегла од рата и отишла у Азербејџан код својих сестара.

Тамо се догодио Фатмин први сусрет са азерским турским језиком. Упркос турским коренима, они нису знали ни говорили турски, али су њене сестре захваљујући својим

мужевима Азерима почеле да га причају и разумеју. Најпре су две речи привукле Фатмину пажњу. Азербејџанци су за „Allah aşkına“¹ говорили „men ölüм“, а две старије Фатмине сестре, литванске Туркиње, по граду су већ почеле да користе „men ölüм“, баш као Азербејџанке. Међутим, Фатма је веровала да ће се вратити у своју земљу и свој град и инсистирала је да не научи тај језик. Али, није знала да ће јој тај језик, турски, постати матерњи у најдужем периоду њеног живота и да ће се највише њиме користити...

Два старија брата су успела да се врате из рата живи и здрави. Вратили су се на земљу са које су потекли чланови њихових породица, у своју кућу, у Волковиск. Фатма је чезнула за домовином, њеним небом и звездама. Највише је чезнула за својим коњем. Али, он је угинуо.

Оно што је учинило да заборави бол због смрти коња била је љубав. Фатма је на једној забави упознала Џемалетина, Турчина кавкаског порекла. Џемалетин је студирао геодезију на Универзитету у Прагу. Био је згодан, културан младић лепих манира. Био је зет баш каквог је желео њен отац. Венчали су се и добили два сина.

Живот је био леп, чинило се да је прошли прву горку прекретницу приче и да је пред њима срећна будућност. Чак ни смрт оца Бајрашевског није пољуљала веру у то. Јер је смрт њеног већ остарелог оца била природна, а поврх тога, проживео је срећан живот.

Међутим, још увек нису знали да ће друга кривина дуге приче бити још оштрија, дужа и трагичнија. Немци су поново напали. Тамо где је Фатма живела познавали су Хитлера и све јаче се чуло „Хајл Хитлер“. Џемалетин је врло брзо осетио мирис мржње и крви рата који само што је почео. Стао је пред Фатму.

– Види, Фатма, рекао је. Опет ће избити рат, а овај пут ће трајати још дуже. Пашће Мађарска, а пашће и Пољска. А мене ће или отерати у Сибир или стрељати.

Фатмино срце је задрхтало. Није желела да поверује мужу. Мислила је да ће и овај проћи као и први рат, без рањавања, да ће све бити у реду чим прођу ови мучни дани. Штавише, стигло је писмо од њене старије браће који су опет били отишли у рат и нису писали тако лоше ствари.

– Зар би стрељали? – упитала је Фатма посумњавши да ће се све средити.

– Дођи, идемо у Турску – рекао је Џемалетин. – Тамо је нова република.

Фатма се присетила две речи на турском које, додуше, припадају другом дијалекту: „Men ölüм“.

– У реду, идемо – рекла је.

Укрцали су се на један италијански брод. Заједно са њихово двоје деце и Фатмином мајком. Када су, преко румунске обале, стигли у Истанбул, био је 27. август 1938. године. Ататурк је био врло болестан. Нису знали да ће и они у сузама присуствовати церемонији сахрањивања Ататурка након два месеца. За њих је Ататурк било име чији је помен изазивао дивљење и одушевљење.

Џемалетинов посао је одредио место где ће живети: Анкара. Нова престоница нове републике. Град који је још увек село, још увек неискусан, још увек нежан. Изнај-

¹ За бога милога, ако бога знаш. (Прим. прев.)

мили су кућу у Јенишехиру. Фатма није знала турски језик. Још увек. Није знала ни да се њена два старија брата неће вратити из рата. Још увек.

Када је Џемалетин рекао да иду у Турску пријавио се за посао знајући да млада република има потребе за квалификованим људима. И млада република је одушевљено позвала њега и породицу. Почео је да ради као инжењер геодезије у Институту за истраживање руда Етибанк. Џемалетин није радио као обичан инжењер. Одан младој републици, засукао је рукаве и исцртао прве карте руда Етибанке. На тим првим картама остао је Џемалетинов потпис: Џемалетин Конук.² Након што су се настанили у Анкари и постали турски држављани, узео је ново турско презиме за себе и породицу. И тако су њихови тамошњи животи превазишли гостовање и постали су власници куће, постали су домаћи.

Први који је научио језик нове домовине био је Фатмин млађи син, петогодишњак. Дружио се са вршњаком, сином доктора из комшилука. Турски га је одмах освојио. Џемалетину није било тешко да научи језик због својих корена. Фатма је, након што се вратила из Азербејџана и заљубила у Џемалетина, неколико месеци похађала часове турског код једног Турчина у Источњачком удружењу у Варшави, али после га је запоставила и није наставила. Никако јој није падало на памет да ће доћи дан када ће морати да научи тај језик. Слушала га је, али то није било довољно.

Смишљала је како брже и боље да овлада тим језиком, те је најпре почела да редовно купује новине *Улус*. А након неколико месеци уписала је дактилографски курс. Као и много тога раније, није знала да ће учити дактилографију нити да ће доћи дан када ће тиме морати да зарађује за хлеб. На курсу су сви знали само турски. Може се рећи да у читавој Анкари није било никога ко је знао други језик. Дружељубива Фатма је, разговарајући са пријатељима, пре завршетка курса научила да куца са десет прстију, и то на турском, можда не као да је рођена у Анкари, али прилично га је добро говорила.

Када је завршила курс, Фатма је осетила досаду. Јесте подизала двоје деце и бринула за мајку, али опет је имала доста слободног времена. Била је нестрпљива и активна жена коју није држало место. Решила је да научи енглески. Уписала је курс америчког. Фатми никако није било тешко да научи енглески. Могла је да се поиграва свим тим језицима, али језик који ће најдуже у животу користити, турски, говорила је са акцентом и кујући реченице према страној граматици: „Знате ли да је благо добро проживљен живот?“

Кретали су се у пробраном друштву ангажованих и цењених људи нове републике. Вечерали су у Карпичу, проводили лепе ноћи са „онима који праве“ републику, ишли на балове. Фатма је, кад год би до изнемоглости плесала на тим баловима, чежнула за својом домовином и плесом у салонима високих таваница и желела да своју чежњу брзо заборави. На свим баловима је била најбоља плесачица. Увек.

Премда ју је мајчина смрт потресла, водила је срећан живот и пронашла је утеху мислећи да је и њена мајка водила довољно дуг и срећан живот.

Превремено рођено шесто дете породице Бајрашевски, Фатма, увек је мислила, премда никоме није говорила: „Рођена сам са седам месеци, значи да ћу кратко жи-

² Гост. (Прим. прев.)

вети...“ Због те опсесије је, гајећи своје синове, мислила да ће они једном остати без мајке и да обојицу треба да научи да сами кувају и старају се о себи.

Али, није била у праву. Бог јој је дао дуг и узбудљив живот, али ју је одвојио од њене прве љубави, њеног мужа Џемалетина. Није било ни десет година како су постали житељи Анкаре, испоставило се да је Џемалетин у поодмаклој фази рака; а недуго затим је умро.

Фатма је била далеко од родне земље. Имала је двоје мале деце. Њена два старија брата су погинула у рату. Њене старије сестре су биле километрима далеко, чак су и њихова писма стизала тек једном у неколико месеци. Фатма је остала сасвим сама са своје двоје деце у овој земљи коју није у потпуности осећала као своју.

Дан након што је сахранила мужа, дошао је саветник министра инфраструктуре да јој изјави саучешће. Након што је мало поседео, пружио јој је папир.

– Потпишите ову молбу – рекао је. – Почећете да радите као моја дактилографкиња. Фатма се успротивила. Њен бол је још увек био свеж.

– Не могу – рекла је. – Скрхана сам.

– Довољно је да потпишете – рекао је саветник. – Добићете извештај, почећете за месец дана.

Тако је за Фатму, која је мислила да ће њен дивни живот проћи уз коње, гуске, полке и валцере, шик хаљине, самоваре и служавке, почео један нови живот. Једноставан, досадан и монотон, а с једне стране и неизбежан, бирократски живот. Јутарње смене, челични столови прекривени стаклом, огромне писаће машине, шефови, службеници, паузе за ручак... У пет по подне је трчала кући. Али, није знала да ће јој се након неколико година живот изнова променити.

Био је то период хладног рата. Опасност да рат постане „врућ“ застрашивала је свет подељен на два поларитета... Једног дана су службеницима у Министарству инфраструктуре поделили формуларе и затражили да их попуне. Фатми је било досадно, није више имала превише воље. Након што је написала име, презиме, ово и оно, требало је да попуни ред уносећи језике које говори. Пољски, руски, немачки, француски, латински, турски, енглески. Оно што је написала није стало у један ред, већ је наставила по маргини. Предала је формулар и вратила се својој досади.

Прошло је отад неколико месеци. Неколико минута пре истека смене, рекли су јој да је по њу стигао неки аутомобил. Човек који је дошао по Фатму,

– Паша жели да вас види, у вези са послом – рекао је.

Фатма се уплашила, нервозно је ушла у аутомобил и отишла да види пашу који је тражио да је види. Паша је дуго говорио. Фатма је била запрепашћена схвативши да они све знају о њој. Паша се нимало није обазирао на израз запрепашћења на Фатмином лицу.

– Дуго смо истраживали о вама – рекао је. – Све смо сазнали. Само нисмо знали да сте тако млади и лепи.

Два месеца након тог разговора, Фатма је почела да ради у тек основаном бироу МИТ-а.³ Читала је документа, часописе, књиге и писала извештаје о ономе што је било

³ МИТ (*Milli Istihbarat Teşkilatı*) – Национална обавештајна организација. (Прим. прев.)

у њима. Радила је у МИТ-у тачно 22 године. Кроз њене руке је прошло на хиљаде докумената о странцима и текстова написаних на језицима које је знала.

Једног дана се пензионисала. Њен млађи син је отишао у Америку и оженио се женом из Јапана; тачно 25 година није крочио у своју земљу. Затим је умро њен старији син који је био зубар.

Фатма је успела да види свог млађег сина када је дошао на сахрану свог старијег брата. Њен син је остарио, а она још увек није умрла. Син је желео да је одведе у Америку. Фатма није пристала. Био је то последњи период њеног живота и она је желела да умре у тој земљи коју је коначно осетила као своју.

Преселила се у старачки дом и тамо је почела да подучава запослене енглеском језику. Управо тада сам сазнала да Фатма постоји, па сам је потражила желећи да је посетим. Имала је деведесет година.

– Кад дођете, донесите ми часописе на енглеском и француском – рекла је. – Плашим се да их не заборавим.

Донела сам. Врло се обрадовала. Одмах је погледала укрштенице.

– Знате ли – рекла је – да се лакше сетите језика ако решавате укрштенице?

Напомена: Једног дана сам у листу *Џумхуријеџ*⁴ видела кратку вест Анадолске агенције: „Бака која живи у старачком дому у Акчакоџи и говори седам језика подучава младе страним језицима...“ Заинтересовала сам се, отишла у Акчакоџу и упознала Фатму Бајрашевски. Написала сам њену причу за недељни додаток новинама „Ново столеће“ од 24. септембра 1995. године. Неколико дана након што је тај чланак објављен, позвала ме је једна пријатељица и рекла: „Написала си причу о животу моје баке.“ „Како?“, рекла сам, „зар је госпођа Фатма твоја бака?“ Било је тако. Драга Џанан је кћерка Фатминог сина зубара.

(Са *Џурској* превела **Ига Јовић**)

⁴ Република. (Прим. прев.)